नं. ५३६४

मीमांसा प्रकरणं
तैलिग्याम्.

× × × ×

पत्र सं. १५ — सं. ४

मीमांसा शास्त्रं

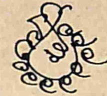
मीमांसाप्रकरणम् त्रैलिंगदेश्यालिप्याम्

५३ ६४

5364
F = 15.

तैलंग भाषा

समससं
१५

శ్రీ వెంగాంట్ర్యశాస్త్ర రంపార్శ్వవిరచితం మీమాంసాప్రకరణం 

మీమాంసా శ్రీ గణేశాయ శ్రీ శాయనమః వాసుదేవం రమాకాంతం నత్వా తాం గాం త్రివిష్టాం స్మరః కురుతే జైమినీయము ప్రవేశాయార్థసంగ్ర ప్రకరణం
వం ॥ అథ పరమకారుణికో మహర్షిర్జైమినిర్ధర్మవివేకాయ ద్వాదశలక్షణీం ప్రణినాయ తత్రాదౌ ధర్మజిజ్ఞాసాం
సూత్రయామాస అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసేతి ॥ అత్రాథశబ్దో వేదాధ్యయనానంతర్యవచనః అతశ్శబ్దో వేదాధ్యయనస్య
దృష్టార్థత్వం బ్రూతే స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య ఇత్యధ్యయనవిధేః తదధ్యయనస్యార్థజ్ఞానవిధౌ రూపవత్స్వార్థకత్వేన ఫలవత్త్వస్థాపనా
నాత్ అథాతో వేదాధ్యయనానంతరం యతోఽర్థజ్ఞానరూపదృష్టార్థకం తదధ్యయనమతో ధర్మస్య వేదార్థస్య ధర్మస్య జిజ్ఞాసా
కర్తవ్యేతి శేషః జిజ్ఞాసాపదేన విచారలక్షణయా ధర్మవిచారశాస్త్రమిదమారంభణీయమితి శాస్త్రారంభసూత్రార్థః అథ కో ధర్మః కిం తస్య
లక్షణమితి చేత్ ఉచ్యతే యాగాదిరేవ ధర్మః తల్లక్షణం చ వేదప్రతిపాద్యః ప్రయోజనవదర్థో ధర్మ ఇతి ప్రయోజనేఽతివ్యాప్తివారణా
య ప్రయోజనవదితి శ్యేనాదావతివ్యాప్తివారణాయ వేదప్రతిపాద్య ఇతి అనర్థఫలకత్వాదనర్థో హి శ్యేనాదావతివ్యాప్తి
వారణాయార్థ ఇతి నను చోదనాలక్షణో ~~...~~ ఽర్థో ధర్మ ఇతి సూత్రతస్తస్య విరోధః చోదనాపదస్య విధిరూపవేదై
కదేశపరత్వాదితి వాచ్యం తత్రాపి చోదనాపదస్య వేదమాత్రపరత్వాత్ సర్వస్య ధర్మస్యాపూర్వకత్వేన ధర్మప్రతిపాదకత్వాత్ సు

తస్య చేతరాంశత్రయం భావనాసాధకత్వేన తదుత్పత్తికత్వమపి తస్యాః శబ్దైకసమధిగమ్యత్వాత్ కింతు భావనాజ్ఞాపకత్వేన శబ్దభావనాయాః సర్వత్ర కప్తే

నాం ఇతికర్తవ్యతాంశాకాంక్షాయామర్థవాదజ్ఞాతప్రాశస్త్యమితికర్తవ్యతాత్వేనాన్వేతి ప్రయోజనం చ నాస్త్యాభాసతత్తత్ప్రయోజనవిషయ

ఆర్థీభావనాసాధ్యాంశాకాంక్షాయాం అతిశయితసామాన్యస్వర్గాదిఫలాపేక్షత్వాత్ సాధ్యం తత్రయముపేక్ష్యతే సాధ్యం సాధనమి

తికర్తవ్యతాం చ కిం భావయేత్ కేన భావయేత్ కథం భావయేత్ ఇతి తత్ర సాధ్యాకాంక్షాయాం స్వర్గాదిఫలం సాధ్యత్వేనాన్వేతి సా

ధనాకాంక్షాయాం యాగాదిః కరణత్వేనాన్వేతి ఇతికర్తవ్యతాకాంక్షాయాం ప్రయాజాద్యంగజాతమితికర్తవ్యతాత్వేనాన్వే

తి అథ కో వేద ఇతి చేత్ ఉచ్యతే అపౌరుషేయం వాక్యం వేదః స చ విధిమంత్రనామధేయనిషేధార్థవాదభేదాత్ పంచవిధః

తత్రాజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకో వేదభాగో విధిః స చ ప్రయోజనవదర్థవిధానేనార్థవాన్ యో హ్యప్రాప్తమర్థం ప్రమాణాంతరే

ణాప్రాప్తం విధత్తే యథాగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామః ఇతి విధిర్మానాంతరేణాప్రాప్తం ప్రయోజనవద్ధోమం

విధత్తే అగ్నిహోత్రహోమేన స్వర్గం భావయేదితి వాక్యార్థబోధః యత్ర తు కర్మ మానాంతరేణ ప్రాప్తం తత్ర తదుద్దేశేన గుణ

మాత్రం విధత్తే యథా దధ్నా జుహోతీత్యత్ర హోమస్యాగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యనేన ప్రాప్తత్వాద్ధోమోద్దేశేన దధి

మీమాంసాయాం రాగాది యద్యేత స్వర్గకామ ఇతి వాక్యేన స్వర్గముద్దిశ్య పురుషం ప్రతి విధీయతే తథాపి యష్టే తేష్ప్రత్యాంశద్వయం యథిథాహుః ప్రత్య ప్రకరణం
2 యజు ప్రత్యయాంశస్య ప్రత్యాంశద్వయం ఆఖ్యాతత్వం లింత్వం చ తత్రాఖ్యాతత్వం దశలకారసాధారణం లింత్వం పునర్లింమాత్ర
త్ర ఆఖ్యాతాంశమస్య ప్రయోజనం భావనైవోచ్యతే భావనా నామ భవితుర్భవనానుకూలో భావయితుర్వ్యాపారవిశేషః సా ద్వివిధా
శాబ్దీ భావనా ఆర్థీభావనా చేతి తత్ర పురుషప్రయత్నానుకూలో భావయితుర్వ్యాపారవిశేషః శాబ్దీభావనా సా
చ లింత్వాంశేనోచ్యతే లింఛ్రవణే ఇయం మాం ప్రవర్తయతి మత్ప్రవృత్త్యనుకూలవ్యాపారవానితి నియమేన ప్రతీతేః య
స్మాచ్ఛబ్దాన్నియమతః ప్రతీయతే తత్తస్య వాచ్యం యథా గవాదేః సాస్నాదిమాన్ లింగాద్వాక్యే లోకే ప్రవర్తనం సచ వ్యాపారవిశే
షః లౌకికవాక్యే పురుషనిష్ఠాభిప్రాయవిశేషః వైదికవాక్యే తు పురుషాభావాల్లింగాదిశబ్దనిష్ఠ ఏవ శాబ్దీ భావనేతి వ్యవ
హ్రియతే సా చ భావనాంశత్రయమపేక్షతే సాధ్యం సాధనమితి కర్తవ్యతాం చ కిం భావయేత్ కేన భావయేత్ కథం భావయేదితి తత్ర సాం
ధ్యతాంశాయాం వక్ష్యమాణాంశత్రయోపేతా ఆర్థీభావనా సాధ్యత్వేనాన్వేతి ఏకప్రత్యయగమ్యత్వేన సమానాభిధానశ్రుతేః సం
ఖ్యాదీనామేకప్రత్యయగమ్యత్వాభావాన్న సాధ్యత్వేనాన్వయః సాధ్యతాంశే లింగాదిజ్ఞానం కరణత్వేనాన్వేతి

క్లో

విధిరావశ్యకః అన్యథా రూపప్రవృత్తం దధ్నా జుహోతీత్యస్యమేవోత్పత్తివిధిః స్యాత్ తథా చాగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యమనర్థకం స్యాత్ అం
గప్రధానసంబంధబోధకో విధిర్వినియోగవిధిః॥ యథా దధ్నా జుహోతీతి॥ స హి తృతీయాప్రతిపన్నాంగభావస్య దధ్నో హోమసంబంధం
విధత్తే దధ్నా హోమం భావయేదితి గుణవిధౌ చ ధాత్వర్థస్య సాధ్యత్వేనాన్వయః కించిదాశ్రయత్వేనాపి యథా దధ్నేంద్రియకామస్య జు
హుయాదిత్యత్ర దధికరణకత్వేనేంద్రియం భావయేత్ తచ్చ కిన్నిష్ఠమిత్యాకాంక్షాయాం సన్నిధిప్రాప్తహోమ ఆశ్రయత్వేనాన్వేతి ఏతస్య వి
ధేః సహకారిభూతాని షట్ప్రమాణాని శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యారూపాణి ఏతత్సహకృతేనానేన విధినాంగత్వం పరో
శ్లో = ద్దేశప్రవృత్తికృతిసాధ్యత్వరూపం పారార్థ్యాపరపర్యాయం జ్ఞాప్యతే తత్ర నిరపేక్షో రవః శ్రుతిః సా చ త్రిధా విధాత్రీ అభిధాత్రీ
వినియోక్త్రీ చ తత్ర దాత్రీ లింగాద్యాత్మికా ద్వితీయా వ్రీహ్యాదిశ్రుతిః యస్య చ శబ్దస్య శ్రవణాదేవ సంబంధః ప్రతీయతే సా వినియోక్త్రీ
సా చ త్రివిధా విభక్తిరూపా ఏకాభిధానరూపా ఏకపదరూపా చేతి తత్ర విభక్తిశ్రుత్యాంగత్వం యథా వ్రీహిభిర్యజేతేతి తృతీ-
యాశ్రుత్యా వ్రీహీణాం యాగాంగత్వం తదపి పురోడాశప్రకృతిత్వతయా యథా పయో దధ్యాదిరూపహవిః ప్రకృతతయా
యాగాంగత్వం ఆరుణ్యస్యాపి తృతీయయా క్రయాంగత్వం తదపి ఏకహాయనీరూపద్రవ్యపరిచ్ఛేదద్వారా న తు సాక్షాత్ అమూర్తత్వాత్

మీమాంసామాంత్రవిధానం దధ్నా హోమం భావయేదితి యత్ర తూభయమప్రాప్తం తత్ర విశిష్టం విధత్తే యథా సోమేన యజేతేతి అత్ర సోమయా ప్రకరణం

3 గయోరప్రాప్తత్వాత్ సోమవిశిష్టయాగవిధానం సోమపదే మత్వర్థలక్షణయా సోమవతా యాగేనేష్టం భావయేదితి వాక్యార్థః

దః నచోభయవిధానే వాక్యభేదః ప్రత్యేకముభయస్య విధానాత్ కింతు విశిష్టస్యైకస్యైవ విధానాత్ నచ జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో య

జేతేతి విధిప్రాప్తయాగోద్దేశేన సోమరూపగుణవిధానమేవాస్తు సోమేన యాగం భావయేదితి కిం మత్వర్థలక్షణయేతి వాచ్యం తస్యా

ధికారవిధిత్వేనోత్పత్తివిధిత్వాసంభవాత్ ననూద్భిదా యజేత పశుకామ ఇత్యస్యేవ జ్యోతిష్టోమేనేత్యస్యాప్యుత్పత్త్యధికారవిధిత్వ

మస్త్వితి చెన్న దృష్టాంతే ఉత్పత్తివాక్యాంతరాభావేనాన్యథానుపపత్త్యా తథాత్వాశ్రయణాత్ కిం చ జ్యోతిష్టోమేత్యత్ర ఆశ్రయవిధిత్వేనైవ యా

గఫలసంబంధబోధనే యత్ ఇతి స్పష్టో వాక్యభేదః తస్మాదుత్పత్తౌ సోమపదే మత్వర్థలక్షణయా విశిష్టవిధానం విధిశ్చతుర్విధః ఉత్పత్తివి

ధిర్వినియోగవిధిరధికారవిధిః ప్రయోగవిధిరితి తత్ర కర్మస్వరూపమాత్రబోధకో విధిరుత్పత్తివిధిః యథాఽగ్నిహోత్రం జుహోతీతి అత్ర చ విధా

ప్రయోగ విధే=3 కర్మణః కరణత్వేనాన్వయః అగ్నిహోత్రహోమేనేష్టం భావయేదితి ననుయాగస్య ద్రవ్యదేవతారూపత్వం తద్రూపాశ్రవణే అ

గ్నిహోత్రం జుహోతీతి కథముత్పత్తివిధిః అగ్నిహోత్రశబ్దస్య తత్ప్రఖ్యన్యాయేన నామధేయత్వాదితి చెన్న రూపాశ్రవణేఽప్యుత్పత్తి

ముఖ్యత్వం యూథీరేవ సమాఖ్యా పౌరోడాశ్చేదః బర్హిర్దేవసదనం దదామీతి మంత్రస్య కుశలవనాంగత్వం న తూలపదీనాంగత్వం తస్య బర్హిర్దదా
మీతి లింగాల్లవనం ప్రకాశయితుం సమర్థత్వాత్ ఏవమన్యత్రాపి లింగాది వినియోగో బోధ్యః తదిదం లింగం వాక్యాదిభ్యో బలవత్ అతఏవ
స్యోనం తే సదనం కృణోమీతి మంత్రస్య పురోడాశసదనకరణాంగత్వం సదనం కృణోమీతి లింగాత్ నతు వాక్యాత్ సమాఖ్యా పౌరోడా
శ్వం సమాఖ్యా వాస్య పౌరోడాశ సాన్నాయ్య ధిమాయ కర్మణే యూధ్వశ్రావణేపి వస్తుతశ్శుంధనేషు పాత్రేషు పదయోస్సమాఖ్యారూపం యథా యస్య పర్ణమ
యీ జుహూర్భవతి న స పాపం శ్లోకం శృణోతీత్యత్ర పర్ణజుహ్వోస్సమాఖ్యా వాక్యారాదేవ పర్ణతాయాః జుహ్వంగత్వం న ఫలార్థత్వం జుహ్వాస్సి
ద్ధత్వాన్నిధి తిత వాక్యం జుహ్వా యా శబ్దేన పత్రాన్నిధ్య పూర్వలక్షణాత్ తథావ వాక్యార్థః పర్ణతయా అవత్తం విధ్యర్థరూపాద్వారా జుహ్వా యాం ప్రా
ప్తం స్యాదితి అతఏవ విధ్యర్థరూపాద్వేతి నావశ్యం వక్తవ్యం అన్యథా ప్రకృతావపి పర్ణతాపత్తేః సేయం పర్ణతా రత్నాద్యేతా పి-
సర్వప్రకృతిష్వేవాన్వేతి న వికృతిషు తత్ర పౌరోడాశేనాపి తత్ప్రాప్తిః సంబంధే పాత్రేషు నరుకార్యాపత్తేః యత్ర సమగ్రాంగోపదేశస్సా ప్రకృతిః య
థా దర్శపూర్ణమాసాదిః తత్ప్రకరణే సర్వాంగపాఠాత్ యత్ర న సమగ్రాంగోపదేశః సా వికృతిః యథా సౌర్యాదిః తత్ర క
తిపయాంగానామతిదేశేపి ప్రాప్తత్వాత్ అనారభ్య విధిస్థా మత్ర న విధిః తదిదం వాక్యం ప్రకరణాదిభ్యో బలవత్ అతఏవైంద్రాగ్నే
నా

మీమాంసా వ్రీహీన్ప్రోక్షతీతి ప్రోక్షణస్య వ్రీహ్యంగత్వం ద్వితీయాం కృత్వా తన్న ప్రోక్షణం న వ్రీహీణాం స్వరూపార్థం తస్య తేన వినాప్యనుపపత్తేః కింత్వపూర్వసాధనతయా ప్రకృతానాం
౮ ధనత్వప్రయుక్తం వ్రీహీణాం ప్రోక్షణ్యయాంగానుష్ఠానేఽపూర్వానుపపత్తేః ఏవం సర్వేష్వంగేష్వపూర్వప్రయుక్తమంగత్వం బోధ్యం ఏవమిమామగృ
భ్ణన్ రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీమాదత్త ఇత్యత్ర ద్వితీయాం కృత్వా మంత్రస్యాశ్వాభిధాన్యంగత్వం యథాహవనీయే జుహోతీత్యాహ
4 వనీయస్య హోమాంగత్వం సప్తమీం కృత్వా ఏవమనేనాపి విభక్తిం కృత్వా వినియోగో జ్ఞేయః పశునా యజేతేత్యత్ర ఏకత్వపుంస్త్వయోః సమానా
భిధానం కృత్వా కారకాంగత్వం యజేతేత్యాఖ్యాతాభిహితసంఖ్యాయాః భావనాంగత్వం సమానాభిధానశ్రుతేరేవ పదశ్రుత్యా చ యాగాంగత్వం
నహ్యాఖ్యాతాయాస్సంఖ్యాయాః కథం భావనాంగత్వం తస్యాః పరిచ్ఛేదద్వారేణ తదుపపత్తేః కారకాణాంత్వేవ లక్షః ఆశ్వీతేనవా భావనోఽన్వేతే సాం
పక్షకారకం వినాఽనుపపన్నేతి తమాంశోపతి సేయం శ్రుతిర్లింగాదిభ్యః ప్రబలా లింగాదిషు న ప్రత్యక్షో వినియోజకః కల్ప్యస్తు శ్రుతిః
కల్ప్యః యావచ్ఛ్రుతేర్వినియోజకః కల్ప్యః శ్రుతిః కల్ప్యతే తావత్ప్రత్యక్షయా శ్రుత్యా వినియోగస్య కృతత్వేన తేషాం కల్పకత్వప్రమాణాభా
వాత్ అత ఏవైంద్ర్యా లింగాదింద్రోపస్థానార్థత్వం కింత్వైంద్ర్యా గార్హపత్యముపతిష్ఠత ఇత్యత్ర గార్హపత్యమితి ద్వితీయాం
కృత్వా గార్హపత్యోపస్థానార్థత్వం శ్రుతిః సామర్థ్యం లింగం యథాహుః సామర్థ్యం సర్వశబ్దానాం లింగమిత్యభిధీయతే ఇతి సా

ప్రయాజాభ్యాం యస్యైవం విదుషః ప్రయాజా ఇజ్యంతే ప్రైభ్యో లోకేభ్యో భ్రాతృవ్యాన్నుదతే అభిక్రామం జుహోత్యభిజిత్యై యో వై ప్రయా-
జానాం మిథునం వేదేత్యాదినా కించిదంగం విధీయతే అతః ప్రయాజానాం గమ్యత్వే ఉభయాంత ముఖ్యక్రమకాంతదంగం ప్రయాజైరపూర్వం కృత్వా
యాగోపకారకం భావయేదితి జ్ఞాతే కథమేభిరపూర్వం కర్తవ్యమితి కథంభావాకాంక్షాయాం స్వతో ఽసాంగస దర్శపతిత్వైరభిక్రమకాదిభి-
ర్భావ్యమితి నయాంగభావనాయాం కథంభావాకాంక్షా భావః భావనాసామ్యేన తత్రాపి తత్సంభవాత్ యదిదం ప్రకరణం ప్రయాజాయా ఏవ
సాంక్షాద్వినియోజకం ప్రవృగుణయోః స్తుతదర్థేరా తదర్థం యుజేత స్వర్గకామ ఇత్యత్ర కిఫలభావనాయాం కథంభావాకాంక్షాయాం సన్ని-
ధి పఠితా ప్రయాయమాణా ఫలకం ప్రయాజాస్తవ ఉపకారకాంక్షేతి కర్తవ్యతే నాన్వేతి ప్రయాజాయా ఏవ ఆకాంక్షే కథంభావాకాంక్షాయామ-
ద్ద్రయదర్శనాత్ నహి తురాంశౌర్యదర్శనాదిష్వత్ర కథంభావాకాంక్షాయాం ఉపకార్యమాణాకాంక్షిమాంస్వైతి కింతు పరాస్తసాంద్భువ్యన్నిహాశ్నేతి
ఉద్భవమననిపాంత ఏవం పాంస్త్రశు తదర్థైర్వాన్వేతీతి సాం సనమేతత్ ఇదం చ స్థానాదిభిర్న్యూనబలవత్ అత ఏవాంత్యే దర్శపతిరాంబున్యమితి వద్తే
వానాందరయోంధ్రశ్చ అభిషేచనీయసన్నిధౌ పఠితా అపి స్థానాన్న తదంగం కింతు ప్రకరణాద్రాజసూయాంగమితి దెశసామాన్యం స్థానం తద్ద్వి-
విధం పాఠసాదేశ్యమనుష్ఠానసాదేశ్యంచేతి స్థానం క్రమస్తు ప్వనర్థాంతరం పాఠసాదేశ్యమపి ద్వివిధం యథాసంఖ్యం పాఠసన్నిధిపా
ఠశ్చేతి -

మీమాంసా ఇదం హి విరోధ్యాదేశకవాక్యేభ్యో దర్శాంగత్వం న తు ప్రకరణాద్దర్శపూర్ణమాసాంగత్వం అన్వయాంశానాం ప్రకరణం యథా ప్రయాజాది ప్రకరణం
౫ షు సమిధో యజతీతి వాక్యే ఫలవిశేషస్యానిర్దేశాత్ ప్రమిదర్శ్యగోనా నష్టారవమేదితి మోంధానాంతరం కిమిష్టస్వ్యపకారాంశానాం దర్శపూ
ర్ణమాసాదివాక్యేపి దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గం భావయేదితి మోధానంతరం కథమిష్ట స్వ్యపకారకాంశానాం ఇత్థముభయాంశానాం
త్రయాం ప్రయాజాదీనాం దర్శపూర్ణమాసాంగత్వం తస్య ప్రకరణంద్వివిధం మహాప్రకరణమవాంతరప్రకరణంచేతి తత్ర ముఖ్యభావ
నాసంధి ప్రకరణం మహాప్రకరణం తేన చ ప్రయాజాదీనాం దర్శపూర్ణమాసాంగత్వం ఏతత్ప్రకృతావేవ అన్వయాంశానాం సంభవాత్
న తు వికృతౌ తత్ర ప్రకృతివద్వికృతిః కర్తవ్యేతి దేశేన తద్ధంభావాంశానాం యా అపక్రమేనాపూర్వాంగానామ ప్రథమయాంశానాం యా విని-
యోగానాం సంభవాత్ తస్మాదపూర్వాంగానాం స్థానాదేవ వికృత్యర్థత్వమితి అంగభావనా సంబంధి ప్రకరణమవాంతరప్రకరణం తేనాభిక్ర
మణాదీనాం ప్రయాజాద్యంగత్వం తస్య సదంశే నైవ జాయతే తదభావేపి విశేషాం ఫలశేషాం ఫలభావనాం కథం భావేన గ్రహణం సంగ్రహేణ ప్ర
ధానాంగత్వాపత్తేః ఏకాంగానువాదేన విధీయమానయోరప్యంగయోరంతరాభావే విహితత్వం సదంశః యథాభిక్రమణే తద్ధి సమాన
యత ఉపభృత్యస్త్రైజోం వాజ్యాదీనాం ప్రయాజానువాదేన తెంఖిదంగం విధాయ విధీయతే తదనంతరమపి ప్రయాజానువాదేన-

తాని షట్ప్రమాణాని ఏతత్సహకృతేన వినియోగవిధినా సమిదాదిరూపకస్య దర్శపూర్ణమాసాంగత్వం యుజ్యతే ఏవంరూపేణ యాని వినియో
జ్యంతే తాన్యంగాని ద్వివిధాని సిద్ధరూపాణి క్రియారూపాణి చేతి తత్ర సిద్ధాని జాతిద్రవ్యక్రియాసంఖ్యాని తాని చ దృష్టార్థాన్యేవ క్రియా
రూపాణి చ ద్వివిధాని గుణకర్మాణి ప్రధానకర్మాణి చ ఏతాన్యేవ సన్నిపత్యోపకారకాణి ఆరాదుపకారకాణి చోచ్యంతే కర్మాంగద్రవ్యా
ద్యుద్దేశేన విధీయమానం కర్మ సన్నిపత్యోపకారకం యథా అవఘాతప్రోక్షణాదిః తచ్చ దృష్టార్థమదృష్టార్థం దృష్టాదృష్టార్థం చేతి దృ
ష్టార్థమవఘాతాది అదృష్టార్థం ప్రోక్షణాది దృష్టాదృష్టార్థం పశుపురోడాశాది తత్ర ద్రవ్యత్యాగాంశేనాదృష్టం దేవతో
ద్దేశేన చ దేవతాస్మరణం దృష్టం కరోతి ద్రవ్యాద్యనుద్దిశ్య కేవలం విధీయమానం కర్మ ఆరాదుపకారకం యథా ప్రయాజాదిః ఆరాదుప
కారకం చ పరమాపూర్వోత్పత్తావుపయుజ్యతే సన్నిపత్యోపకారకం తు ద్రవ్యదేవతాసంస్కారద్వారా యాగస్వరూపోత్పత్తావుపయుజ్య
తే ఇదమేవాంగప్రయుక్తత్వమిత్యుచ్యతే ఏవం నిరూపితః సంక్షేపతో వినియోగవిధిః ప్రయోగప్రాశుభావబోధకః ప్రయోగవిధిః
స చాంగవాక్యైకవాక్యతాపన్నః ప్రధానవిధిరేవ స హి సాంగప్రధానమనుష్ఠాపయన్ విలంబే ప్రమాణాభావాదవిలంబా
పరపర్యాయం ప్రయోగప్రాశుభావం విధత్తే న చ తదవిలంబేపి ప్రమాణాభావ ఇతి వాచ్యం విలంబే హ్యంగప్రధానవిధ్యైకవాక్యా

...తత్రైంద్రాగ్నమేకాదశకపాలం నిర్వపేద్వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేదిత్యేవం క్రమవిహితేష్టిషు ఇంద్రాగ్నీ రోచనా దివ ఇత్యాదీనాం ప్రకరణాం
...యాజ్యానువాక్యానాం మంత్రాణాం యథాసంఖ్యం ప్రథమస్య ప్రథమం ద్వితీయస్య ద్వితీయమిత్యేవం రూపో మోఫోం వినియోగో యథాసంఖ్యపా
ఠాత్ ప్రథమపఠితమంత్రస్య హి ప్రథమకర్మాకాంక్షాయాం ప్రథమమేవ విహితం కర్మైవ ప్రథమముపతిష్ఠతే సమానదేశత్వాత్ ఏవం ద్వితీయమంత్ర
స్యాపి వైకృతానాం గానానాం ప్రాకృతగానానువాదేన విహితానాం సదంశయతీనాం వికృత్యర్థత్వం సన్నిధిపాఠాత్ యథా । మనోపోమానాం
తేషాం ప్రాకృతకర్మాకాంక్షాయాం ఫలవికృత్యపూర్వమేవ ప్రాప్తత్వేన సంబధ్యతే ఉపస్థితత్వాత్ స్వతంత్రఫలకత్వే వికృతిసన్నిధిపాఠాన
ర్థక్యాపత్తేః పశుధర్మాణామగ్నీషోమీయార్థత్వమనుష్ఠానసాదేశ్యాత్ ఔపవసథ్యేఽహ్ని అగ్నీషోమీయః పశురనుష్ఠీయతే
తస్మిన్నేవ దినే తే ధర్మాః పఠ్యంతే అతస్తేషాం కర్మాకాంక్షాయామనుష్ఠేయత్వేనోపస్థితం పశ్వపూర్వమేవ ప్రాప్తత్వేన సంబధ్యతే తచ్చ
స్థానం సమాఖ్యాతః ప్రబలం అత ఏవ శుంధధ్వమంత్రః సాన్నాయ్యపాత్రాంగం పాఠసాదేశ్యాత్ । న తు పౌరోడాశమితి సమాఖ్యయా
పురోడాశపాత్రాంగం సమాఖ్యా యౌగికశబ్దః సా ద్వివిధా వైదికీ లౌకికీ చ తత్ర హోతుశ్చమసభక్షణాంగత్వం హోతృచమస ఇతి వైది
క్యా సమాఖ్యయా అధ్వర్యోః ప్రదానాంగత్వం లౌకిక్యా ఆధ్వర్యవమితి సమాఖ్యయేతి సంక్షేపః తదేవం నిరూపితాని సంక్షేపతః శ్రుత్యాది

యుతె సహాయం పారతన్త్ర్యమాధులవాన్ యథాపారంపర్యనుష్ఠానే క్రమ ప్రయోజన పాద్యోః శిష్టవ్యవహారాత్ నవిం వేదం నంతరం క్రియ
మాణాష్వ పాకస్య కింవిదవ్యష్టం ప్రయోజన మస్తి పదార్థబోధకవాక్యానాం మయుంక్రమ స్వ పారత్రమః తస్మాన్న పదార్థానాం క్రమ
ఆశ్రీయతె యేనపాంక్రమేణవాక్యానిపాఠితాని తేనైవక్రమేణార్థానాం స్వార్థప్రత్యాయనంజనయంతి యథార్థప్రత్యాయనం పదార్థాను
ష్ఠానం సహపాఠోభ్వవిధేర్మంత్రపాఠో బ్రాహ్మణపాఠశ్చేతి తత్రాగ్నేయాంజ్యేషోమియయోస్తద్వాక్యానువాకత్రపతక్రమః ఆశ్రీ
యతె సమంత్రపాఠాత్ సహాయంమంత్రపాఠోబ్రాహ్మణపాఠతః బలీయాన్ అనుష్ఠానే బ్రాహ్మణవాక్యపాఠాపేక్షయామం
త్రపాఠస్యాంతరంగత్వాత్ బ్రాహ్మణవాక్యపాఠప్రయోగాం ప్రవాంర వేదంకర్తవ్యమిత్యవబోధ్య శ్రీతార్థం మంత్రాశ్శిష్ఠుః ప్ర
యోగకాలె వాశ్రీయంతె అనుష్ఠానక్రమస్య ప్రకాశక్రమార్థేనత్వాత్ త్రక్రమస్య మంత్రపాఠర్థేనత్వాదంతరంగత్వం మంత్రపాఠ
ఇతి ప్రయాజాదీనాం సమిధో యజతి తనూనపాతం యజతీత్యేవం విధివాక్యక్రమాద్యః క్రమస్స బ్రాహ్మణపాఠక్రమః తత్
యద్యపి బ్రాహ్మణవాక్యాన్యర్థంవిధాయక్త్వార్థానితథాపి ప్రయాజాదీనాం క్రమస్మారకస్య ఖ్యాం వా తాన్నైవక్రమస్మారక
త్వేన శ్రీత్రయంతే సాధనం నామోపక్షితః యద్వపాదెతోం ఽను స్తేయుతెతయాప్యర్థతనె పదార్థైక్యే తెసవప్రథమ వలుప క్షితో

మీమాంసా తావగతతత్తద్విహితత్వానుపపత్తేః విలంబేన క్రియమాణయోః పదార్థయోరిదమనేన సహానుష్ఠితమితి సాహిత్యవ్యవహారాభావాత్ సచాప్రతరాం
2 విలంబో నియతే క్రమే ఆశ్రీయమాణే సంభవతి అన్యథా హి కిమేతదనంతరమేతత్కర్తవ్యమేతదనంతరం వేతి ప్రయోగవిక్షేపాపత్తేః అతః ప్ర
యోగవిధిరేవ ప్రయోగవిధేయ ప్రయోగవిధిరేవ ప్రాశుభావసిద్ధ్యర్థం నియతం క్రమమపి పదార్థవిశేషణతయా విధత్తే అత ఏవాంగానాం క్ర
మబోధకో విధిః ప్రయోగవిధిరిత్యపి లక్ష్యతే తత్ర క్రమో నామ వితతివిశేషః పౌర్వాపర్యరూపో వా తత్ర షట్ప్రమాణాని శ్రు
త్యర్థపాఠస్థానముఖ్యప్రవృత్త్యాఖ్యాని తత్ర క్రమపరం వచనం శ్రుతిః తచ్చ ద్వివిధం కేవలక్రమపరం తద్విశిష్టపదార్థపరం చేతి తత్ర వే
దం కృత్వా వేదిం కరోతీతి కేవలక్రమపరం వేదికరణాదేర్వచనాంతరప్రాప్తత్వాత్ వషట్కర్తుః ప్రథమభక్ష ఇతి తు క్రమవిశిష్టపదా
ర్థపరం ఏకప్రసరతాభంగభయేన భక్షానువాదేన క్రమమాత్రస్య విధాతుమశక్యత్వాత్ సేయం శ్రుతిరితరప్రమాణాపేక్షయా
బలవతీ తేషాం వచనకల్పనద్వారా క్రమప్రమాపకత్వాత్ అత ఏవాశ్వినగ్రహస్య పాఠక్రమం త్యక్త్వా యః స్థానే గ్రహణం ప్రసక్తం
వాశ్వినో దశమో గృహ్యత ఇతి వచనాద్దశమస్థానే గ్రహణం కామిష్యతే తత్ర ప్రయోజనవశేన క్రమనిర్ణయః స అర్థక్రమః యథా
అగ్నిహోత్రం జుహోతి యవాగూం పచతీత్యత్ర యవాగూపాకయోః అత్ర పాఠక్రమో యవాగ్వాః హోమార్థత్వేన తత్పూర్వకః పాకః పూర్వమనుష్ఠే
యత్వాదగ్నిహోత్ర

మంగానాం స్త్రైః ప్రధానైస్సహావ్యవధానం భవతి । పునః క్రమేణానుష్ఠానే తేషాం బహూనామంగానాం స్వైః ప్రధానైరల్పం తమవ్యవధానం తే
షాం బహ్వల్పం తం వ్యవధానం స్యాదితి తన్నాయుక్తం ప్రయోగవిధ్యవగతసాహిత్యబాధాపత్తేః । అతః ప్రధానక్రమోఽఙ్గక్రమే హేతుః । అత
ఏవ ప్రయాజశేషాణాం దధ్యాగ్నేయయోర్హవిషోరభిఘారణం పశ్చాదైంద్రస్య దధ్నః । ఆగ్నేయైంద్రయోః యాగయోః పౌర్వాపర్యాదే
వం దధ్యాజ్యయోరభిఘారణయోః స్వస్వప్రధానేన తుల్యమేకాంతరితం వ్యవధానం వ్యుత్క్రమేణాభిఘారణే ఆగ్నేయయా
యోరల్పంతమవ్యవధానం ఆజ్యేంద్రదధ్న్యభిఘారణైంద్రయాగయోర్బహునాంతరితం వ్యవధానం తన్నాయుక్తమిత్యుక్తమేవ స చ ము
ఖ్యక్రమః పాఠక్రమాద్దుర్బలః ముఖ్యక్రమే హి ప్రయాజాంతరసాపేక్షప్రధానక్రమప్రతిపత్తిసాపేక్షతయా విలంబితప్ర
తిప్రతిపత్తికః పాఠక్రమస్తు నిరపేక్షస్వాభిధాయకపాఠక్రమసాపేక్షతయాఽతిబలవాన్ ప్రవృత్తిక్రమాచ్చ బలవాన్ ప్రవృత్తిక్ర
మేవం ప్రధానబహూనామంగానాం ప్రధానవిప్రకర్షాత్ ముఖ్యక్రమేణ సన్నికర్షాత్ సహ ప్రయుజ్యమానేషు ప్రధానేషు సన్నిపాతి
నామంగానాం ఆవృత్త్యానుష్ఠానే కర్తవ్యే ద్వితీయాదిపదార్థానాం ప్రథమానుష్ఠితపదార్థక్రమాద్యః క్రమః స ప్రవృత్తిక్రమః
యథా ప్రాజాపత్యపశ్వంగేషు ప్రాజాపత్యాన్వైశ్వదేవీం కృత్వా ప్రాజాపత్యైశ్చరంతీతి వాక్యేన ప్రాప్తే నిర్దేశాంస్తు ఇతి కర్తవ్యతాం

మీమాంసా భవతీత్యుక్తం తస్యైవ ప్రథమమనుష్ఠానం అత ఏవ సాద్యస్క్రే అగ్నీషోమీయ సవనీయానుబంధ్యానాం సవనీయదేశే సహానుష్ఠానే కృతే ప్రకృతౌ
ర ఆదౌ సవనీయపశోరనుష్ఠానమితరయోః పశ్చాత్ తస్మిన్నేవ ఆశ్విన గ్రహగ్రహణానంతరం సవనీయస్యైవ ప్రథమముపస్థితేః తథాజ్యోతిష్టో
8 మే త్రయః పశుయాగాః అగ్నీషోమీయ స్సవనీయ అనుబంధ్యశ్చేతి తేచ భిన్నదేశాః అగ్నీషోమీయ ఔపవసథ్యేఽహ్ని సవనీ
యః సుత్యాహ్ని కరణే అనుబంధ్యస్త్వంత్యే సాద్యస్క్రానామ సోమయాగవిశేషః సహాన్వృత్తెం హవిర్ధ్యాతి ష్టౌమవికారో ఽత్ర సహత్వేన పశు
పశుయాగాః సాద్యస్క్రే మోదకప్రాప్తాః తేషాంచ తత్ర సాహిత్యం కృతం సహానవనానాం లక్షితత్వాత్ తస్మాత్ సాహిత్యం సవనీయదేశే తస్య
ప్రధానప్రత్యాసత్తేః స్థానాత్ క్రమ సామర్థ్యాత్ సవనీయదేశేఽనుష్ఠానే అగ్నీషోమీయానుబంధ్యయోస్తు స్థానాతిక్రమో భవతి
అగ్నీషోమీయస్థానే అనుబంధ్యదేశేవాఽనుష్ఠానే త్రయాణామపి స్వస్వస్థానాతిక్రమః తథాచ ప్రకృతౌ ఆశ్వినగ్రహం కృత్వా త్రివృ
తా పరివేయయూపం సవనీయం పశుముపాకరోతీతి ఆశ్వినగ్రహగ్రహణానంతరం సవనీయస్య విహితత్వాత్ సాద్యస్క్రేఽప్యాశ్వినగ్రహగ్రహణా
నంతరం సవనీయమేవ ప్రాపకత్వేన భవతీతి యుక్తం తస్య స్థానాత్ ప్రథమమనుష్ఠానమితరయోస్తు పశ్చాదిత్యుక్తం ప్రధానక్రమేణాఙ్గా
నాం క్రమః సముఖ్యః క్రమః ముఖ్యక్రమేణ ప్రధానాని క్రియంతే తేనైవక్రమేణ తేషామంగాన్యనుష్ఠీయంతే తదిదం సర్వేషాం

కైకర్మణి నిమిత్తనిశ్చయః నిత్యసంధ్యోపాసనాదౌ తు విహితకాలజీవిత్వం అథవా వరాంబష్టారాంబసూయోన సార్వారంబ్బకామయో యచ్ఛేతత్
నైవ విధివాక్యేన సార్వారంబ్బవయుద్దిశ్య విదధతాపి న సార్వారంబ్బకామమవాత్రస్య తత్ఫలత్వం కల్ప్యం ప్రతిపాద్యతే కింతు రాంబష్టస్య సార్వారంబ్బ
కామస్యైవ రాంబష్టేసార్వబుద్ధికారి విశేషణత్వేన శ్రవణాత్ కింతు పురుషవిశేషణత్వేనాశ్రుతమప్యధికారి విశేషణం యథాధ్యయన
విధిసిద్ధార్థవిద్వాన్ త్రయాణవిధీనామర్థజ్ఞానాపేక్షత్వేనాధ్యయనవిధిసిద్ధార్థజ్ఞానవంతం ప్రత్యేవ ప్రవృత్తేః ఏవమగ్నిసాంధ్యకర్మసాధ్యధా
నసిద్ధాగ్నిమతాం ఽగ్నిసాంధ్యకర్మకాం క్షేనపేక్షత్వేన తద్విధీనామాధానసిద్ధాగ్నిమంతం ప్రత్యేవ ప్రవృత్తేః ఏవం సామర్థ్యమపి అశక్
తానామర్థేఽప్రవర్తనాంశక్తేః సవాంకారిజీతివాచ్యయాం ఘమర్థం ప్రత్యేవ విధిప్రవృత్తేః తదేవం నిరూపితో విధిః ప్రయోగసమ
వేతార్థస్మారకా మంత్రాః తేషాంచ తాదృశార్థస్మారకత్వేనైవార్థవత్త్వం న తు తదుచ్చారణమదృష్టార్థకం సంభవతి దృష్టఫ
లకత్వే అదృష్టఫలకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్ న చ దృష్టస్యార్థస్మరణస్య ప్రకారాంతరేణాపి సంభవాన్మంత్రామ్నానం వ్యర్థమి
తి వాచ్యం మంత్రైరేవ స్మర్తవ్యమితి నియమవిధ్యాశ్రయణాత్ నానాసాధనసాధ్యక్రియాయామేకసాధనప్రాప్తావపరసాధనస్యప్రా
పకో విధిర్నియమవిధిః యథావాహుః విధిరత్యంతమప్రాప్తౌ నియమః పాక్షికే సతి తత్ర చాన్యత్ర చ ప్రాప్తౌ పరిసంఖ్యేతి గీయతే

మీమాంసా ఏకకాలత్వేన విహితానాం అతస్తేషాం యేతదంగానాం యోపాంతరాణి నియోంబున ప్రవృత్తీనాం సాహిత్యం సంపాద్యం తస్య ప్రయోగ పక్ష్య పకూనాం ప్రకరణం
౪౬ సంప్రతిపన్నదేవతాకత్వేన యుగపదనుష్ఠానాదుపపద్యతే తదంగానాం యోపకరణాదీనాం యుగపదనుష్ఠానమశక్యం అతస్తేషాం సాహిత్యమ
ప్యవిహితానుష్ఠానాత్సంపాద్యం తత్రైకస్మిన్నంతరాణం విధాయ పరస్మిన్నపకరణం విధేయం ఏవం నియమాభావాదికమపి తథాప్రయోగప్ర
9 శుకశ్మాత్ప్రశుపకయోః రారభ్య ఏకం సర్వత్రానుష్ఠాయ ద్వితీయాదిపదార్థస్యైవ క్రమేణానుష్ఠేయః స ప్రవృత్తిక్రమః సోయం వృత్తాద్యభిఘ్నా
దుర్బలః తదేవం నిరూపితః సంక్షేపతః క్రమనిరూపణేన ప్రయోగవిధిః కర్మణః ఫలసాంబంధబోధకో విధిరధికారవిధిః కర్మజన్య
ఫలసాంబంధం కర్మజన్యఫలస్వామ్యం సయజేత స్వర్గకామ ఇత్యాదిరూపః స్వర్గవదిష్టయాగం విదధతానేన స్వర్గకామస్య యాగజ
న్యఫలస్వామ్యం ప్రతిపాద్యతే యస్యాహితాగ్నేరగ్నిర్గృహాన్దహేత్ ఆగ్నయే క్షామవతే అష్టాకపాలం నిర్వపేది
త్యాదినా అగ్నిదాహాదేర్నిమిత్తే కర్మ విదధతా నిమిత్తవతః కర్మజన్యపాపక్షయరూపఫలసామ్యం ప్రతిపాద్యతే ఏవమహరహ
స్సంధ్యాముపాసీతేత్యాదినా యావజ్జీవికాలం జీవనః సంధ్యోపాసనజన్యప్రత్యవాయపరిహారరూపఫలసామ్యం బోధ్యతే తస్య ఫలసా
మ్యం తస్యైవ యోధికారవిశిష్టః అధికారశ్చ స ఏవ యద్విధివాక్యే పురుషవిశేషణత్వేన శ్రూయతే యథా కామ్యే కర్మణి ఫలకామనా నైమిత్తి

ప్రాప్తబాధకత్వమితి తదుక్తం కృతార్థస్య పరిత్యాగాదకృతార్థస్య కల్పనాత్ ప్రాప్తస్య బాధ ఇత్యేవం పరిసంఖ్యా త్రిదోషకా ఇతి కృతస్య పంచన

ఖభక్షస్య త్యాగాత్ అపంచనఖభక్షణనివృత్తేః కల్పనాత్ ప్రాప్తస్యాపంచనఖభక్షస్య బాధనాత్ అస్యాం చ దోషత్రయే దోషద్వయం

కల్పనీయం ప్రాప్తబాధస్య దుర్నివారత్వాదితి దిక్ అథ ప్రయోగసమవేతార్థస్మారకత్వం మంత్రత్వం న సంభవతి తదుచ్చారణస్యానన్యగతిత్వాత్ అతః ప్రస్తా

ర్థకత్వం కల్ప్యత ఇతి నానర్థక్యమితి నామధేయానాం చ విధేయార్థపరిచ్ఛేదకతయార్థవత్త్వం తద్యథా ఉద్భిదా యజేత పశుకామ ఇత్యత్ర ఉ

ద్భిచ్ఛబ్దో యాగనామధేయం తేన చ విధేయార్థపరిచ్ఛేదః క్రియతే తద్యథా అనేన వాక్యేన ప్రాప్తపశుఫలోద్దేశేన యాగో విధీయతే యాగసా

మాన్యస్య విధేయత్వాత్ యాగవిశేష ఏవ విధీయతే తత్ర కోऽసౌ యాగ ఇత్యపేక్షాయాం ఉద్భిచ్ఛబ్దేన యాగనామ్నోపస్థితో యాగ ఇతి విజ్ఞాయ

తే ఉద్భిదా యాగేన పశుం భావయేదిత్యర్థః సామానాధికరణ్యేన నామధేయాన్వయాత్ నామధేయత్వం చ నిమిత్తచతుష్టయాత్ మత్వర్థల

క్షణాభయాత్ వాక్యభేదభయాత్ తత్ప్రఖ్య[illegible] శాస్త్రాత్ తద్వ్యపదేశాచ్చేతి తత్రోద్భిదా యజేత పశుకామ ఇత్యత్రోద్భి

చ్ఛబ్దస్య యాగనామధేయత్వం మత్వర్థలక్షణాభయాత్ తద్యథా నతావదనేన వాక్యేన ఫలం ప్రతి యాగవిధానం తం ప్రతి గుణవిధానం

చ యుజ్యతే వాక్యభేదాపత్తేః ఉద్భిచ్ఛబ్దస్య గుణసమర్పకత్వే యాగస్యాప్రాప్తత్వాద్గుణవిశిష్టకర్మవిధానం వాచ్యం ఉద్భిద్వతా

ఇతి అస్యార్థః ప్రమాణాంతరేణాప్రాప్తస్య ప్రాపకో విధిరపూర్వవిధిః యథా యజేత స్వర్గకామ ఇత్యాదిః స్వర్గార్థకయాగస్య ప్రమాణాంతరా
తరేణాప్రాప్తస్యానేన విధానాత్ పక్షేప్రాప్తస్య ప్రాపకో విధిర్నియమవిధిః యథా వ్రీహీనవహంతీత్యాదిః కథమస్య పక్షేఽప్రాప్తప్రాప
కత్వమితిచేదిత్థం అనేన వాక్యేన వితుషీభావస్యైవ తదుపాయత్వేన ప్రతిపాదనాత్ అన్వయవ్యతిరేకసిద్ధత్వాత్ త్క్రింతు నియమః సకలప్రాప్తాంశపూ
రణం వైతుష్యస్య నానోపాయసాధ్యత్వాత్ ద్వారావఘాతం పరిత్యజ్యోపాయాంతరం గృహీతుమారభ్యతే తదావఘాతస్యాప్రాప్త
త్వేన తద్విధానాంశమప్రాప్తాంశపూరణమేవానేన విధినా క్రియతే అతఃపునియమవిధావప్రాప్తాంశపూరకత్వం నియమ ఏవ వాక్యా
ర్థః పక్షేఽప్రాప్తావఘాతవిధానమితి యావత్ ఉభయోశ్చ యుగపత్ప్రాప్తావితరవ్యావృత్తిపరో విధిః పరిసంఖ్యావిధిః యథా పంచ
పంచనఖా భక్ష్యా ఇతి ఇదం హి వాక్యం న పంచనఖభక్షణపరం తస్య రాగతః ప్రాప్తత్వాత్ నాపి నియమపరం పంచనఖాపంచనఖభ
క్షణస్య యుగపత్ప్రాప్తేః పక్షేఽప్రాప్త్యభావాత్ అత ఇదం న పంచనఖాన్యభక్షణనివృత్తిపరమితి భవతి పరిసంఖ్యావిధిః సాంఖ్యవిధాంత్రాత్
లాంఛనీకేషు తత్రాన్యత్ర చ ప్రాప్తౌ పరిసంఖ్యా ఏవకారేణోపపదమానాతిరిక్తస్యేతరవ్యావృత్తేరభిధానాత్ పంచపంచనఖా
భక్ష్యా ఇతి ఖలాంఛనీకే ఇతరనివృత్తివాచకపదాభావాత్ అత ఏవైషా త్రిదోషగ్రస్తా దోషత్రయం చ శ్రుతహానిరశ్రుతకల్పనా

యథా వాయుః తద్విశేషేణ చతుర్థ్యన్తం మంత్రవర్ణేన వా పునః దేవతాయా విధిస్తత్ర దుర్బలం యత ఇత్యతః పరమితి చేన్న యదగ్నయే చ ప్రజాపతయే చ
సాయం జుహోతీత్యత్ర న కేవలప్రజాపతివిధానం కింతు మంత్రవర్ణప్రాప్తప్రమగ్నిమసూర్యత్వ తద్వయుక్తప్రజాపతేః ఏవం చ నబాధః కేవ
లప్రజాపతివిధానాభావాత్ నమాత్రసముచ్చయోభయవిధానమేవ కేత్థం నేతి వాచ్యం సముచ్చయోభయవిధానాపేక్షయా అన్యతః ప్రా
ప్తమగ్నిమసూర్యత్వ తద్వయుక్తప్రజాపతిమాత్రవిధానే లాఘవాత్ ఏవం చ యాజ్యాసు సముదాయాదిదేవతానాం సమిధస్సమిధోగ్నేగ్న ఆ
జ్యస్య వ్యంతు ఇత్యాది మంత్రవర్ణేభ్యః ప్రాప్తత్వాత్ సమిధో యజతీత్యాదిషు సమిదాదిశబ్దాస్తత్ప్రఖ్యశాస్త్రాత్ కర్మనామధేయం శ్యే
నేనాభిచరన్ యజేతేత్యత్ర శ్యేనశబ్దః కర్మనామధేయం తద్వ్యపదేశాత్ తేన వ్యపదేశాం దుపమానాదన్యథానుపపత్తే ఇతి
యావత్ తద్ధావాం యద్విధేయం తస్య స్తుతిర్భవతి యద్యత్ర శ్యేనో విధేయస్స్యాత్ తదా అర్థవాదైస్సన్నైవ స్తుతిః కింయాగ్నేయ
థా వై శ్యేనో నిపత్యాదత్త ఏవమయం ద్విషంతం భ్రాతృవ్యం నిపత్యాదత్తే ఇత్యనేనార్థవాదేన శ్యేనసాదృశ్యం నశక్యః శ్యేనోప
మానేనార్థం తరస్తుతేః క్రియమాణత్వాత్ నచ శ్యేనోపమానత్వేన సదృశసాదృశ్యం నశక్యః ఉపమానోపమేయభావస్య భిన్ననిష్ఠత్వాత్
యథాయుక్త్యేన సంజ్ఞా కేయం యాగో విధీయతే తదార్థవాదేన శ్యేనోపమానేన తస్య స్తుతిః కర్తుం శక్యతే ఇతి శ్యేనశబ్దః కర్మనామ

మీమాంసా యాగేన పశుం భావయేదితి విశిష్టవిధౌ న మత్వర్థలక్షణేతి తస్యైవ చిత్రయా యజేత పశుకామ ఇత్యత్ర చిత్రాశబ్దస్య కర్మనామధేయత్వం వా ప్రకరణాం
౧౧ క్షైకదేశయోః తద్ధావా నతావదత్ర గుణవిశిష్టయాగవిధానం సంభవతి దధి మధు పయో ఘృతం ధానా ఉదకం తండులాః తత్సంసృష్టం ప్రా
జాపత్యమిత్యనేన గుణస్య విహితత్వాత్ అత్ర విశిష్టయాగవిధ్యనుపపత్తేః యాగస్య ఫలసంబంధి గుణసంబంధి చ విధీయమానే వాక్యభేదప్రస
ఙ్గాత్ చిత్రాశబ్దః కర్మనామధేయం తథా చ చిత్రయా యాగేన పశుం భావయేదితి సామానాధికరణ్యేనాన్వయాన్న వాక్యభేదః ప్రకృతేష్వనేకప్రవృత్తౌ
చిత్రాశబ్దవాచ్యత్వోపపత్తేః అగ్నిహోత్రం జుహోతి స్వర్గకామ ఇత్యత్రాగ్నిహోత్రశబ్దస్య కర్మనామధేయత్వే తత్ప్రఖ్యశాస్త్రాత్ తస్య గుణవాచకత్వప్రా
పకస్య శాస్త్రస్య విద్యమానత్వాత్ అగ్నిహోత్రశబ్దః కర్మనామధేయమితి యావత్ న చాయం గుణవిధిరేవ కుతో నేతి చేన్న యదగ్నిహోత్రమస్మి
న్నితి షష్ఠీసమాససమాశ్రయే హోమాధారదైవతాగ్నిరూపో గుణో విధేయః స చ దధ్నా జుహోతీత్యనేనైవాప్తః ప్రాప్తత్వాత్ అవిధా
నానర్థక్యం అగ్నయే హోత్రమితి చతుర్థీసమాససమాశ్రయే అగ్నిదేవతారూపగుణో ఽనేన విధేయ ఇతి చేన్న తద్దేవతాయాః శాస్త్రాంతరే
ప్రాప్తత్వాత్ కిం తచ్ఛాస్త్రాంతరమితి చేత్ యదగ్నయే చ ప్రజాపతయే చ సాయం జుహోతీతి కేచిత్ అపరే త్వగ్నిర్జ్యోతిరగ్నిః స్వాహేతి మ
న్త్రవర్ణాదగ్నిరూపదేవతాప్రాపకః నన్వగ్నేర్మాన్త్రవర్ణికత్వం ప్రజాపతిదేవతాయా వా ఽథ సర్వత్ర మన్త్రవర్ణస్య చతుర్థీహోమాద్దుర్బల
త్వాత్

భావనాయాం ప్రవృత్తస్య పురుషస్య ప్రేక్షాయాం ప్రధానత్వాత్ నఞ్ఞస్తు షష్ఠ్యభావేఽపి యత్ సమభివ్యాహృత పదార్థవిరోధి బోధకత్వం యథా
ఘటో నాస్తీత్యాదౌ అస్తి శబ్ద సమభివ్యాహృతేన నఞా ఘటసత్త్వవిరోధి ఘటాసత్త్వం గమ్యత ఇతి తద్వదత్ర యజ సమభివ్యాహృతో
నఞా హింసార్థప్రవర్తనావిరోధి నివర్తనామేవ బోధయతీతి విధివాక్యే ప్రవర్తకేయం పురం ప్రవర్తయతీతి ప్రతీతేః తస్మాన్నిషేధవాక్యే
ష్వపి నివర్తనైవ వాక్యార్థః యథా హి ప్రత్యయార్థస్య తత్ర ప్రాధాన్యమేవాధికం తదా ధాత్వర్థస్యైవ తత్ర ప్రాధాన్యం తస్య సాధకత్వం వివక్షితం త
స్వర్గకామిత్యుపసర్గేణ వికల్ప ప్రసక్తౌ తత్రాద్యే నైష్ఠికం త్వం తమాదిష్వ మిత్యాదౌ తస్య పురుషమిత్యుపపత్తౌ ఏతదిష్టేష్వపి తత్రా
త తద్భావాత్ర ప్రయుక్తా సాంప్రయుక్తం తద్భావం ప్రతి శబ్దస్య కర్తృవ్యాపారరూపత్వాత్ తత్ర ప్రతిషిద్ధం ప్రసక్త్యాత్మకస్య ప్రతీతానాం కర్తృ
వ్యాపారోపక్రమాత్ కింతత్ర కర్తృవ్యమిత్యాకాంక్షాయాం నైష్ఠికత్వం తమాదిష్వమిత్యాదినా కర్తృవ్యాపార ఏవ ప్రతిపాదనీయః అన్యథా పూ
ర్వోత్తరవాక్యయోరేకవాక్యత్వం న స్యాత్ తద్భావ నఞర్థే నఞ్ప్రత్యయార్థాన్వయః కర్తృవ్యాపారాన్ న బోధయతి విధ్యర్థప్రవర్తనా విరోధి
నివర్తనాయామేవ తాత్పర్యవత్త్వం బోధనాత్ తస్మిన్ కర్తృవ్యాపార్థత్వాభావాత్ తస్మాన్నైషేధికేషు నఞర్థాన్వయార్థవిరోధిన్యేకం
సంకల్ప ఏవ ప్రతిపాద్యతే తస్య కర్తృవ్యాప(~~ప్రతిపాదనాత్~~) సంభవాత్ ఆదిష్వ విషయకానీక్షణ సంకల్పకత్వ న భావయేదితి వాక్యే

ధేయం తద్వ్యపదేశాదితి ఉత్పత్తిశిష్టగుణబలీయస్త్వమపి పంచమం నామధేయనిమిత్తమితి కేచిత్ యథా వైశ్వదేవేన యజేతేత్యాదౌ అత్ర
౧౧ హ్యుత్పత్తిశిష్టాగ్న్యాదీనాం బలీయస్త్వాద్వైశ్వదేవశబ్దస్య విశ్వేదేవదేవతావిధాయకత్వం న సంభవతీతి కర్మనామధేయత్వం వస్తుతస్తు తత్ప్రఖ్య
శాస్త్రాద్దేవానాం స్వేతరనామధేయత్వం ప్రకృతయాగే విశ్వేదేవరూపగుణసంప్రతిపన్నకాం ప్రస్యార్థవాదరూపస్యైవ సత్త్వాత్ యద్విశ్వే దేవాః
12 సమయజంత తద్వైశ్వదేవస్య వైశ్వదేవత్వం పురుషస్య నివర్తకం వాక్యం నిషేధః నిషేధవాక్యానామనర్థహేతుక్రియాభ్యో నివృత్తిజన-
కత్వేనార్థవత్త్వాత్ తథా హి యథా విధిః ప్రవర్తనాం ప్రతిపాదయన్ స్వప్రవర్తకత్వనిర్వాహార్థం విధేయస్య యాగాదేరిష్టసాధనత్వమా
క్షిపన్ పురుషం తత్ర ప్రవర్తయతి తథా న కలంజం భక్షయేదిత్యాదినిషేధోఽపి నివర్తనాం ప్రతిపాదయన్ స్వనివర్తకత్వనిర్వాహార్థం నిషే
ధ్యస్య కలంజభక్షణస్యానిష్టసాధనత్వమాక్షిపన్ పురుషం తతో నివర్తయతి నను నిషేధవాక్యస్య కథం నివర్తనాప్రతిపాదకత్వమితి
చేదుచ్యతే నఞస్తావదత్ర ధాత్వర్థేన నాన్వయః అవ్యవధానేపి తస్య ప్రత్యయార్థభావనాం ప్రత్యుపసర్జనత్వేనోపస్థితేః న చోపసర్జ
నత్వేనోపస్థితమన్యత్రాన్వేతి అన్యథా రాజ్ఞః పురుషమానయేత్యాదావపి రాజ్ఞః క్రియాన్వయాపత్తేః అతః ప్రత్యయార్థస్యైవ నఞర్థేనాన్వ
యః తత్రాపి నాఖ్యాతత్వాంశవాచ్యభావనాయాః తస్యాః లిఙ్త్వాంశవాచ్యప్రవర్తనోపసర్జనత్వేనోపస్థితేః కింతు లిఙ్త్వాంశవాచ్యాకర్త్వ

ష్య పాక్షికాం ప్రామాణ్యత్వపాతాత్ నచాన్యానుయాజేషు యెయజామహం ఇష్యస్యానుష్ఠానే నానుయాజేష్విష్టస్య ప్రామాణ్యం సంభవతి శ్రీ
పాంయాగానుష్ఠానే యువకాంస్త్వేవ భ్రిరధ్రిష్టకల్పనాయస్యాత్ విధిప్రతిషేధయోరపి పురుషార్థత్వాత్ అత్రోచ్యతే నప్రతిషేధస్యాత్రయు
ఙ్గం కేంచిదనుయాజసంబంధమాత్రత్వ పర్యుదాసస్యైవ ఇత్థం ఋలానుయాజవ్యతిరిక్తేషు యజతిషు యెయజామహం ఇతి మంత్రం తు
ర్యుదితి వాక్యార్థబోధః నఞ్ అనుయాజవ్యతిరిక్తేలక్షణికత్వాత్ ఏవంచ నవికల్పః అత్రాపవాదస్యైవ యెయజామహం ఇతి నవిధీయతే యజతి
షు యెయజామహం ఇష్యనైవ ప్రాప్తత్వాత్ కింతు సామాన్యశాస్త్రప్రాప్త యెయజామహం ఇష్యనువాదేన తస్యానుయాజేష్వ్వ్యతిరిక్తవి
షయుక్తం విధీయతే యత్ యజతిషు యెయజామహం కరోతి తత్ అనుయాజవ్యతిరిక్తేష్వేవేతి నత్వేవం సామాన్యప్రాప్తస్యవిశే
షసంకోచనరూపం ద్రావసంహారం పర్యుదాసస్యైవ యోనస్యాదితి చేన్న ఉపసంహారో నామ తన్మాత్రసంకోచో బాధః యథా పురోడాశం చతుర్ధా
కరోతీతి సామాన్యప్రాప్తచతుర్ధాకరణం ఆగ్నేయం చతుర్ధాకరోతీతి విశేషాదాగ్నేయపురోడాశమాత్రే సంకోచ్యతే పర్యుదా
సస్తు తదన్యమాత్రసంకోచార్థ ఇతి తయోర్భేదాత్ మత్రువిష్టికల్పప్రసక్త్యా వచనస్య గత్యంతరప్రతిషేధాత్రయుక్తం యథా నాతిరాత్రే షోడ
శినం గృహ్ణాతీతి వాన్యదా అత్రాపి అతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణాతీతి శాస్త్రప్రాప్తషోడశిగ్రహణస్య నిషేధాద్వికల్పప్రసక్త్యా వచన

ర్థః తత్ర ప్రథమవాక్యే శంకాయాం మోతావతాం వ్రైౌనసం వియుక్తైర్భవతే వాక్యేర్థే శంకాగతః చంపత్స్రయో ఖ్యావృతయాం ఽన్యేతి ఏవంచ పూర్వో
౧౩ త్తరయోరేకవాక్యత్వం నిర్వాహ్యమేవ న చాత్ర తథా వ్యర్థవిరోధినః పదార్థాంతరస్యాపి సంభవాత్ తథమనేన్వ సంకల్పస్యైవ భావనాన్వయ
ఇతి వాచ్యం తస్య కేవలపృథగ్భావేన ప్రకృతే భావనాన్వయాయోగ్యత్వాత్ ఋతే యం యజతిషు యే యజామహం కరోతి నానుయాజేష్వి
13 త్యాదౌ అత్ర వికల్పప్రసక్త్యైవ పర్యుదాసాశ్రయణాత్ తథాహి యద్యత్ర వాక్యే నఞర్థే ప్రత్యయార్థాన్వయస్తదా తదా ఽనుయా
జేషు యే యజామహం ఇతి మంత్రస్య ప్రతిషేధః స్యాత్ అనుయాజేషు యే యజామహం న కుర్యాదితి ఏవం ప్రాప్తిపూర్వకత్వాత్ ప్రాప్తస్య
చ ప్రతిషేధాత్ ప్రాప్తిశ్చ యజతిషు యే యజామహం కరోతీతి శాస్త్రాదేవ వాచ్యా శాస్త్రప్రాప్తస్య ప్రతిషేధే వికల్ప ఏవ నతు బాధః ప్రా
ప్తివాక్యం లరాగప్రాప్తస్యేవ శాస్త్రప్రాప్తస్య బాధాయోగాత్ న చ పదే బలీయస్త్వేతి విశేషశాస్త్రేణ సామాన్యశాస్త్రస్యేవ నానుయాజేష్వి
త్యనేన యజతిషు యే యజామహం కరోతీత్యస్య బాధః స్యాదితి వాచ్యం పరస్పరనిరపేక్షయోరేవ శాస్త్రయోః బాధ్యబాధకభావాత్ పదవ్యాం
ప్రసక్తస్య సర్వధర్మవిధానార్థమనువాదనీయశాస్త్రసాపేక్షత్వాత్ నిరపేక్షత్వం ప్రత్యుతైతస్య నిషేధశాస్త్రస్య నిషేధ్యప్రసక్త్యర్థం యజతిషు
యే యజామహ ఇత్యస్య సాపేక్షత్వాన్నిరపేక్షత్వం తస్మాత్ శాస్త్రప్రాప్తస్య శాస్త్రాంతరేణ ప్రతిషేధే వికల్ప ఏవ న నయుక్తః వికల్పశ్చాత్ర

త న చేష్టాపత్తిః స్వాధ్యాయో౽ధ్యేతవ్య ఇత్యధ్యయనవిధినా సకలవేదాధ్యయనం కర్తవ్యమితి బోధయతా సర్వవేదస్య ప్రయోజనవదర్థపర్య
వసాయిత్వం సూచయతా ఽపాంతష్ప్యైనానర్థక్యాపత్తేః స చ ద్వివిధః విధిశేషో నిషేధశేషశ్చేతి తత్ర వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామ
ఇత్యాదివిధిశేషస్య వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతేత్యాదేర్విధేయార్థప్రాశస్త్యబోధకతయా ఽర్థవత్త్వం బర్హిషి రజతం న దేయమిత్యాది-
నిషేధశేషస్య సోఽరోదీద్యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమిత్యాదేర్నిషేధ్యనిందితత్వబోధకతయా ఽర్థవత్త్వం న చ ప్రాశస్త్యాదిబో
ధస్య నిష్ప్రయోజనత్వేనార్థవాదస్యానర్థక్యమితి వాచ్యం ఆలస్యాదివశాదప్రవర్తమానస్య పుంసః ప్రవృత్త్యాదిజనకత్వేన తద్బోధ
స్యాపి ప్రయోజనవత్త్వాత్ స పునస్త్రిధా తదుక్తం విరోధే గుణవాదః స్యాదనువాదో ఽవధారితే। భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవాద
స్త్రిధా మత ఇతి అస్యార్థః ప్రమాణాంతరవిరోధే సత్యర్థవాదో గుణవాదః యథా ఆదిత్యో యూప ఇత్యాదిః యూపే ఆ
దిత్యాభేదస్య ప్రత్యక్షబాధితత్వాత్ ఆదిత్యవదుజ్జ్వలత్వరూపో గుణోఽనేన లక్షణయా ప్రతిపాద్యతే ప్రమాణాంతరావగతార్థబోధకో౽
అనువాదః యథా అగ్నిర్హిమస్య భేషజమిత్యాదిః హిమవిరోధిత్వస్య అగ్నౌ ప్రత్యక్షావగతత్వాత్ ప్రమాణాంతరవిరోధతత్ప్రా
ప్తిరహితార్థబోధకో ఽర్థవాదో భూతార్థవాదః యథా ఇంద్రో వృత్రాయ వజ్రముదయచ్ఛదిత్యాదిః ఏవం చ యజేత స్వర్గకామ

మీమాంసా పయోదాంసాంత్రయాణాం అసంభవాత్ యద్వత్ర షోడశిపదార్థేనష్టార్థోऽన్వయస్తదాతిరాత్రే షోడశద్వ్యతిరిక్తం గృహ్ణాతీతి వాక్యార్థస్తదా ప్రకరణా
౭౪ ధస్స్యాత్ స చ న సంభవతి అతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణాతీతి ప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధాత్ యదితు అతిరాత్రపదార్థేనాన్వయస్తదా అతిరాత్రవ్యతిరిక్తే
షోడశినం గృహ్ణాతీతి వాక్యార్థస్తదాప్యుపి న సంభవతి తద్విధివిరోధాత్ (+ అతోऽత్ర నఞ్గత్యన్తరాప్రాప్త్యా షోడశిగ్రహణస్యైవ ని
14 షేధః నచ వికల్పప్రసక్తిః తస్య దోషత్రయాక్రాన్తత్వాత్ ఇయాంస్తు విశేషః యద్వికల్పాదౌ ప్రతిషేధేఽపి ప్రతిషిధ్యమానస్యానర్థహేతుత్వం
విధినిషేధయోరుభయోరప్యర్థత్వాత్ యత్ర తు న వికల్పః ప్రాప్తిశ్చ రాగత ఏవ ప్రతిషేధస్తు పురుషార్థః తత్ర నిషిధ్యమానస్యానర్థహేతుత్వం
యథా న కలఞ్జం భక్షయేదిత్యాదౌ కలఞ్జభక్షణనిషేధస్యైవ పురుషార్థత్వాత్ న చ దీక్షితో న దదాతి న జుహోతీత్యాదౌ ప్రాప్తత్వాత్ తదా
న హేయమాదీనాం వికల్పాపత్తిరితి వాచ్యం తథాఽపి పురుషార్థత్వం తదా న హేయమాదీనాం నిషేధస్య పురుషార్థత్వాభావేఽపి నిషిధ్యమానస్యానర్థహే
తుత్వం యథా బ్రాహ్మణస్త్రీగమనాదౌ తన్నిషేధస్య క్రత్వర్థత్వేన తస్య క్రతువైగుణ్యసంపాదకత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్తనిందాద్యుత్తరవాక్యమ
ర్థవాదః తస్య లక్షణయా ప్రయోజనవదర్థపర్యవసానం తథాహి అర్థవాదవాక్యం హి స్వార్థప్రతిపాదనే ప్రయోజనాభావాద్విధేయని
షిధ్యమానయోః ప్రాశస్త్యనిందితత్వే లక్షణయా ప్రతిపాదయతి స్వార్థపరం తు పరత్వే అనర్థస్యానుసంగాత్ అప్రామాణ్యస్యాపత్తేరానర్థక్యాత్

మీమాంసా ఇత్యాదినిఖిలవేదస్య సాక్షాత్పరంపరయా వా యాగాదిధర్మప్రతిపాదకత్వం సిద్ధం సోఽయం ధర్మో యముద్దిశ్య విహితస్తదుద్దేశేన క్రియమాణ
౧౫ క్రియమాణస్తద్ధేతుః ఈశ్వరార్పణబుద్ధ్యా క్రియమాణస్తు నిశ్రేయసహేతుః న చ తదర్పణబుద్ధ్యానుష్ఠానే ప్రమాణాభావ ఇతి
15 వాచ్యం యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ । యత్తపస్యసి కౌన్తేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి భగవద్గీతాస్మృతేరేవ ప్ర
మాణత్వాత్ స్మృతిచరణే తత్ప్రామాణ్యస్య శ్రుతిమూలకత్వేన వ్యవస్థాపనాదితి దిక్ ॥ ఇతి శ్రీమహామహోపాధ్యాయ శ్రీమల్లౌ-
గాక్షిభాస్కరవిరచితః పూర్వమీమాంసార్థసంగ్రహో నామ ప్రకరణం పరిపూర్ణం ॥ శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణే నమః ।

శ్రీ ఇదం వేంకటరామశాస్త్రి పుస్తకం స్వహస్తలిఖితం శ్రీ ౧౮౫౦ కార్తీకశు ౧౩ బృహస్పతివాసరే సమా
ప్తిమగమత్ శ్రీ

[illegible]

लौगादकृत
मीमांसाप्रकरण
प. १५